

УДК 373.5.12.011.3-05/015.31
UDC 373.5.12.011.3-05/015.31

ВАЛЕНТИНА ГРЕСЬКОВА,

*кандидат педагогічних наук, доцент
(Україна, м.Хмельницький,*

*Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія,
вул. Прокурівського Підпілля, 139)*

VALENTYNA GRESKOVA,

*candidate of pedagogical sciences, associate professor
(Ukraine, Khmelnytskyi, Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical*

*Academy,
Proskurivskoho Pidpillia Str., 139)
orcid.org/0000-0002-0132-8361*

Формування творчого потенціалу особистості майбутнього вчителя закладу загальної середньої освіти в процесі професійної підготовки
Formation of Creative Potential of Personality of General Secondary Education Institution Future Teacher in the Process of Professional Training

Анотація. В статті на основі аналізу психолого-педагогічної літератури з'ясовано, що головною метою освіти є розвиток і формування соціально зрілої, працелюбної, творчої особистості, громадянина України.

Творчий потенціал особистості розглядається як складна, нелінійна, відкрита й самоорганізована система, яка визначає гуманістичну спрямованість світосприйняття, дій і вчинків, високу адаптивність, здатність до творчої самореалізації і духовного саморозвитку в просторі соціального й професійного життя.

Досліджено процес становлення, розвитку і формування творчого потенціалу особистості фахівця при виділенні таких факторів: мотивація діяльності і пізнавальна активність, здатність до критичного аналізу, самооцінка, дисциплінованість, цілеспрямованість, високі естетичні, морально-етичні, загальнолюдські цінності, толерантність, гнучкість, образність мислення, впевненість у собі, оптимізм, здатність правильно визначати проблему, знаходити оптимальні шляхи щодо її вирішення.

Розроблено методичні рекомендації керівникам загальноосвітніх навчальних закладів, методистам, вчителям та батькам щодо управління процесом формування творчого освітньо-виховного середовища загальноосвітніх навчальних закладів.

Ключові слова: *творчий потенціал особистості майбутнього вчителя, професійна підготовка майбутнього вчителя, заклад загальної середньої освіти.*

Summary. Basing on the analysis of psychological-pedagogical literature, the article, shows that the main goal of education is the development and formation of a socially mature, hard-working, creative personality of Ukrainian citizen.

The creative potential of a personality is considered as a complex, nonlinear, open and self-organized system which defines the humanist orientation of world perception, actions and activity, high adaptability, ability to creative self-realization and spiritual self-development in the field of social and professional life.

The process of making, development and formation of creative potential of the personality of a specialist has been investigated. The following factors are emphasized: motivation of activity and cognitive activity, ability of critical analysis, self-esteem, discipline, purposefulness, high aesthetic, moral-ethical values, general human values, tolerance, vividness of thinking, critical thinking, self-confidence, optimism, ability to identify the problem correctly, looking for the best ways to solve it.

Methodical recommendations concerning the process of formation of creative-educational environment of general educational institutions for the heads of general educational institutions, methodologists, teachers and parents have been developed.

Key words: *creative potential of the future teacher's personality, professional training of the future teacher, institution of general secondary education.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... *Створити умови для особистісного розвитку та творчої самореалізації кожного громадянина України – так визначена головна мета української освіти у «Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті» Пріоритетами державної політики в розвитку освіти є особистісна орієнтація освіти, формування національних та загальнолюдських цінностей, створення рівних можливостей для здобуття якісної освіти.*

Домінантою в стратегії освітньої політики сьогодні стала гуманізація вітчизняної педагогічної науки й практики. Основним освітнім орієнтиром виступає повага до особи, сприяння розвитку та збагаченню її духовно-творчого потенціалу, складовими якого є природні задатки та набуті в процесі соціалізації знання та вміння, вольові передумови до активної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій... Проаналізувавши психолого-педагогічну літературу з проблеми дослідження ми бачимо, що головною метою освіти є розвиток і формування соціально зрілої, працелюбної, творчої особистості, громадянина України, здатного до свідомого соціального вибору та збагачення на цій основі інтелектуального, культурного й економічного потенціалу народу. Освіті необхідно формувати компетентну особистість, що легко вписуватиметься в інформаційне суспільство XXI століття.

На вирішення поставлених задач спрямоване творче освітньо-виховне середовище. Проблема творчого освітньо-виховного середовища досліджувалася недостатньо. Вона є відносно новою для української педагогічної науки, її розробка ведеться не на порожньому місці. На теперішній час у монографіях, дисертаціях та інших наукових працях висвітлено теоретичні концепції, класифікації, «середовище» (К. Ясперс, В. Ясвін, С. Сергеев тощо). Набув поширення термін «освітнє середовище» (Є.Бондаревська, А. Лукіна, В. Веснін, І. Левицька, Л. Кепачевська, І. Улановська), робляться спроби класифікувати освітні середовища, «творче освітнє середовище» (В. Ясвін).

Теоретичні основи формування творчої компетенції учителів вивчали відомі педагоги і психологи: О. Абдулліна, А. Алексюк, Г. Балл, В. Бондар, М. Євтух, І. Зязюн, В. Козаков, В. Ковальов, Н. Ничкало, В. Семиченко, Н. Кузьміна, В. Сластьонін, Б. Федоришин, О. Щербаков та ін.

Формулювання цілей статті... Мета статті полягає у розкритті процесу формування творчого потенціалу особистості майбутнього вчителя закладу загальної середньої освіти в процесі професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу... Однією з найважливіших задач сучасної освіти в навчальних закладах є формування і розвиток творчого потенціалу майбутнього фахівця. Важливими складовими даного процесу є творчі здібності, які розглядають в двох аспектах: процесуальному і потенційному. У процесуальному аспекті формується здатність людини до виконання певних дій, наявність у неї відповідних навичок і вмінь, що передують досвіду. У потенційному аспекті важлива увага повинна приділятися формуванню переважно мотиваційних якостей (наявності бажання виконувати відповідну дію) і особистісних якостей (впевненість у собі, у своїх педагогічних здібностях), необхідна наявність певного рівня емоційної саморегуляції (Зязюн І., 1997).

Досліджуючи процес становлення, розвитку і формування творчого потенціалу особистості фахівця, ми можемо виділити такі фактори, які суттєво впливають на особистість і відіграють значну роль у тих змінах, що відбуваються з нею. Це мотивація діяльності і пізнавальна активність – тільки та людина достойна займатися педагогічною діяльністю, яка постійно опановує нові знання і прагне використовувати їх у практичній діяльності. Здатність до критичного аналізу – саме за умов постійної саморефлексії, загального і професійного аналізу діяльності майбутній педагог може розвивати і збагачувати свій потенціал, шліфувати свою майстерність.

Самооцінка є одним з найважливіших показників професійної успішності, бо тільки за умов адекватної самооцінки молодий спеціаліст зможе працювати за моделлю «рівний – рівному» і здійснювати виховний вплив на учнів.

Дисциплінованість – тільки вимагаючи постійно від себе дотримання певних правил і норм, педагог зможе навчити своїх учнів дотримуватися тих вимог, що висуває професія, і познайомить їх з умовами життя людини в суспільстві, навчить не пасувати перед проблемами і труднощами, а успішно вирішувати їх, що є запорукою успіху і самореалізації молоді людини в сучасному суспільстві.

Важливим фактором можна назвати цілеспрямованість. Уміння ставити перед собою значні цілі, поетапно розв'язувати задачі, досягаючи практичних результатів, допомагає фахівцю бачити перспективу власного інтелектуального і професійного вдосконалення і спланувати розвиток своїх вихованців, чітко визначивши, що, як і за допомогою яких засобів він хоче їм дати, чому навчити, як виховати.

Високі естетичні, морально-етичні, загальнолюдські цінності характеризують особистість майбутнього педагога як еталон, зразок, на який можуть орієнтуватися учні, працюючи над розвитком власної особистості.

Толерантність, вміння не тільки висловлювати власну думку, але й з повагою поставитися до думки іншого – одна з характеристик самодостатньої особистості, яка є достойним членом суспільства і може гідно себе поводити з іншими людьми.

Гнучкість мислення допомагає знайти вихід з будь-якої ситуації, практично використати той власний досвід, який буде доцільним при вирішенні даної проблеми. Образність мислення не тільки дає

можливість створювати щось принципово нове, але й допомагає шукати нестандартні підходи і нетривіальні шляхи вирішення будь-яких завдань.

Впевненість у собі допомагає людині, яка безпосередньо займається педагогічною діяльністю, реалізувати свій професійний потенціал і певною мірою впливати на своїх учнів.

Оптимізм допомагає в найскладніших педагогічних ситуаціях не втрачати віри в кінцевий результат і робити все, щоб повною мірою вжити ефективних заходів, результативність яких може проявитися й через досить тривалий час.

Здатність правильно визначати проблему, шукати оптимальні шляхи щодо її вирішення допоможе молодому педагогу відчувати, що педагогічна діяльність – досить тернистий шлях і впевнено по цьому може крокувати лише той, хто не опускає руки перед труднощами.

Отже, усвідомлення даних факторів, розвиток і вдосконалення особистості за цими напрямками сприяє формуванню всебічно розвинутого фахівця, здатного до самовдосконалення, творчого вирішення проблем і практичної реалізації своїх знань та здібностей у педагогічній діяльності. Створення креативного середовища в школі виступає педагогічною умовою формування творчої педагогічної компетенції колективу загальноосвітнього навчального закладу.

Вимоги, що породжують профільне навчання, передбачають інноваційний підхід до організації навчальної діяльності старшокласників, що актуалізує педагогічну творчість вчителя, викладача, формування педагогічного мислення майбутнього випускника середнього навчального закладу, розвиток його творчого потенціалу, досягнення якісно нового стану – суб'єктивної активності, тобто підготовку нового покоління конкурентоспроможних фахівців у відповідності до міжнародних стандартів. Тому увага вчених акцентується на фахівцях із яскраво вираженими здатностями до професійно-педагогічної творчості, яким властиве нове педагогічне мислення, ціннісною настановою якого є перевага творчої індивідуальності над однодумністю, саморозвиток, самовдосконалення, самореалізація – над уніфікованими умовами «передавання» знань.

Отже, творчий потенціал особистості є одночасно і процесом і результатом розвитку людиною своєї креативної індивідуальної своєрідності в процесі творчості, але не як самоцілі, а як необхідної умови для нагромадження й реалізації власного творчого потенціалу в нових, що раніше не існували культурних, соціальних, матеріальних і професійних цінностях. Інакше кажучи, потенціал внутрішнього і зовнішнього світу людини є її основою бути креативною особистістю. Необхідно підкреслити, що творчий потенціал особистості як цілісність індивідуальної та соціальної людини забезпечує потребу суб'єкта у творчому саморозвитку і креативній самореалізації. Ймовірність її прояву залежить від особистісної цілеспрямованості людини повною мірою реалізувати свої можливості, від ступеня її внутрішньої волі, від сформованості соціального почуття (дієвість, творчість).

Творче освітньо-виховне середовище – це всебічний гармонійний розвиток навчання, виховання через збереження і покращання фізичного, духовного, емоційного, естетичного, інтелектуального здоров'я, дисципліну та обов'язковості, здатність імпровізувати, креативно мислити, удосконалювати себе, беручись за все, що цікаво. Бо кожна нова справа – це перемога над собою, прагнення бути успішним, здатним до життєвої самотворчості (Приходченко К., 2007).

Творче освітньо-виховне середовище є для дитини тим простором, де по-справжньому комфортно її душі, вона може бути емоційно відкритою, естетично розкутою, естетично збагачуватись, мати постійне спілкування та обмін енергією – з рідними, друзями, однокласниками, коли натхнення довго не проходить, тільки в школі, де воно діє, є педагоги, які по-справжньому її розуміють, люблять, обожнюють, розвивають, хочуть бачити успішною, обдарованою. Реалізація творчого потенціалу людини, розвиток і прояв її креативної індивідуальності забезпечує творчий характер діяльності, що особливо важливо для педагогічної професії, яка характеризується творчою діяльністю.

Творче освітньо-виховне середовище характеризується такими якостями: соціально-культурна активність, стратегічна спрямованість, широта охопленості, професійність, інформаційність, інтенсивність, формалізованість, когерентність, упорядкованість. Воно носить характер науковості, системності, комплексності і ґрунтується на результатах моніторингових досліджень, на схильності учнів до дослідницького типу поведінки. Учитель є визначальним чинником у системі навчання, виховання і розвитку дітей. Серед інших важливих якостей учителя можна виокремити зрілість, успішний досвід педагогічної роботи, емоційну стабільність, цілеспрямованість і креативність.

Створення креативного середовища в школі виступає педагогічною умовою формування творчого педагогічного потенціалу колективу загальноосвітнього навчального закладу.

Креативне середовище загальноосвітньої школи або простір творчого розвитку, ми розглядаємо як інноваційно-навчальну атмосферу, що обумовлює креативний стиль мислення й поведінки включених у неї суб'єктів і стимулюючи в них потребу прилучення до цінностей креативного процесу і цінностей творчої педагогічної діяльності. Такий професійно-освітній простір створюється певною педагогічною системою й орієнтований на актуалізацію творчого педагогічного потенціалу особистості,

тобто формовідтворення цього типу існування: споживання (репродукція) – виховання – освіта – самоосмислення – саморозвиток – співтворчість.

Отже, креативний характер середовища обумовлюється розумінням учителями і учнями смислу креативності, гуманізму, свободи, сприйняття ними себе як самоцінності й іншого як рівного собі (за О. Орловим). Таке середовище характеризується сукупністю стійких зв'язків і відносин, діяльності й спілкування, у яких особистість учителя виступає як суб'єкт суспільно значимої діяльності, пізнання й має можливість творчої самореалізації.

Вищезазначене сприяло проектуванню креативного середовища, що забезпечує умови й можливості для актуалізації творчого педагогічного потенціалу вчителя загальноосвітнього навчального закладу, було спрямовано на розв'язання трьох стратегічних завдань:

- організація умов і можливостей для активізації творчого педагогічного потенціалу педагога;
- організація умов і можливостей для розвитку суб'єктної активності вчителя в педагогічній діяльності;
- організація умов і можливостей для підвищення функціональної грамотності вчителя загальноосвітнього навчального закладу.

Креативним управлінням актуалізації творчого педагогічного потенціалу є напрями механізму. Охарактеризуємо їх більш докладніше:

- освітня діяльність;
- формування іміджу школи;
- діалогова взаємодія;
- творча діяльність.

Так, освітня діяльність припускає актуалізацію рефлексивних здібностей вчителя, позиція «особистості, яка продовжує навчатися», самопізнання за допомогою спеціальних психологічних знань, «відкриття» себе, проектування себе, освоєння нових форм відносин; позиції суб'єкта свідомості, спілкування й пізнання, формування позитивної самооцінки, мотивації досягнення, самоприйняття; розширення й утворення нових особистісних смислів; актуалізацію педагогічної свідомості (від чого і залежить імідж школи).

Здійснення даних завдань вимагає спрямованості до креативної індивідуальності кожного члена педагогічного колективу, його життєвого досвіду, здібностей.

Створення успішного творчого освітньо-виховного середовища починається із фантастичної мрії керівника та його команди про ефективну модель інноваційного розвитку школи, ефективну модель управління організаційною культурою, систем впливів та умов формування особистості кожного учасника навчально-виховного процесу, рівні можливості для самопізнання, саморозвитку, самореалізації. Успішне творче освітньо-виховне середовище — це оптимістична, щаслива система, де вчать у найкращих.

Керівник загальноосвітнього закладу є ключовою фігурою в освіті і школі, соціальним лідером, який повинен володіти відповідними знаннями, уміннями, бути здатним і готовим керувати школою як відкритою та активною соціально-педагогічною системою. Це вимагає від нього модернізації управлінської ролі та шкільного менеджменту.

Основною функцією директора-лідера стає формування та розвиток організаційної і педагогічної культури колективу й навчального закладу, оскільки керівник навчального закладу як лідер є дизайнером кращого майбутнього, творцем успішного творчого освітньо-виховного середовища.

Творчий керівник прагне створити власну ефективну організаційну структуру, формує організаційну культуру учасників навчально-виховного процесу та загальноосвітнього навчального закладу в цілому

Проте практика свідчить, що значна частина вчителів, які прийшли в школу, досконало не володіють психологічною культурою, культурою розумової праці, їм важко працювати з науковою літературою. Вони психологічно не готові до вибору діяльності, способів і засобів її здійснення; їхня свідомість орієнтована на репродуктивні способи діяльності. Багато хто психологічно й предметно не готовий до прийняття нового образу «творчого вчителя». Спостерігається високий ступінь тривожності, невротичні явища, звернення до різного роду психологічних захистів. Даний напрям забезпечує актуалізацію прояву суб'єктності учителя, образу самого себе, оточення, образу світу, образу педагогічної професії, життєвих технік і стратегій через спілкування, розуміння й співчутливе відношення. Очевидно, що процес професійно-педагогічного становлення вчителя повинен бути орієнтований не тільки на соціально-відносні норми й освітні стандарти, але й на індивідуально-креативні можливості особистості вчителя.

Важливим для даної системи є те, що при умові відчуття себе частиною колективу, відбувається якісне перетворення внутрішнього світу особистості вчителя й радикальна зміна його творчої

компетенції. Це має на увазі проходження вчителями (особливо молодими) певних етапів і форм роботи, на кожному з яких формуються ті або інші сторони творчого педагогічного потенціалу, що підготовлюють суб'єкта до більш високого рівня актуалізації творчого педагогічного потенціалу.

Формування висококваліфікованого творчого вчителя школи, вироблення в нього вмінь і бажання самостійно працювати над собою, віддавати свій розум і серце підростаючому поколінню є одним із найважливіших завдань сучасної педагогічної освіти.

Підтвердженням сказаному є прийнята Державна програма «Вчитель», у якій зазначено, що саме через діяльність педагога реалізується державна політика, спрямована на зміцнення інтелектуального і духовного потенціалу нації, розвиток вітчизняної науки і техніки, збереження і примноження культурної спадщини («Вчитель», 2005).

Проведене дослідження дозволяє розробити методичні рекомендації керівникам загальноосвітніх навчальних закладів, методистам, вчителям та батькам щодо управління процесом формування творчого освітньо-виховного середовища загальноосвітніх навчальних закладів:

- розвиток творчої ініціативи педколективу;
- удосконалення індивідуальних і колективних форм методичної роботи;
- постійне зростання загального рівня професійної майстерності вчителя та здатність до аналізу, самоаналізу, самокорекції, саморозвитку, самоудосконалення, самоосвіти;
- вивчення досвіду роботи вчителів, які мають потенційні творчі здібності, здатність їх виражати в професійній діяльності;
- удосконалення методики викладання предметів із застосуванням новітніх технологій;
- взаємодія з колегами, учнями, батьками та залучення їх до проведення різноманітних заходів;
- підвищувати педагогічну культуру батьків щодо виховання дітей;
- комунікативний компонент як домінуючий стиль спілкування з учнями;
- вибір оптимального методу навчання і виховання – за ознакою домінуючих структур мислення – репродуктивний, репродуктивно-творчий, творчий;
- прагнення до застосування дослідницького методу як невід'ємного компонента творчої діяльності;
- здійснення індивідуального та диференційованого підходів до учнів в освітньо-виховному процесі на підставі діагностично-корекційної роботи;
- створення умов для реалізації особистісних якостей всіх учасників навчально-виховного процесу.

Висновки... Творчий потенціал особистості – це складна, нелінійна, відкрита й самоорганізована система, яка визначає гуманістичну спрямованість світосприйняття, дій і вчинків, високу адаптивність, здатність до творчої самореалізації і духовного саморозвитку в просторі соціального й професійного життя. З огляду на такий зміст творчого потенціалу особистості в сучасних соціокультурних умовах саме ціннісно опосередкований творчий потенціал має стати головним об'єктом уваги в процесі розвитку особи.

Список використаних джерел і літератури / References:

1. Державна програма „Вчитель” (2005). Харків: Основа / Derzhavna prohrama «Vchytel» (2005). [State program «Teacher»]. Kharkiv: Osнова [in Ukrainian].
2. Зязюн, І. А. (1997). Педагогічна майстерність. Київ: Вища школа / Ziaziun, I. A. (1997). Pedagogichna maisternist. [Ziaziun I.A. Pedagogical proficiency]. Kyiv. Senior School. [in Ukrainian].
3. Приходченко, К. І. (2003). Рівні функціонування творчого освітньо-виховного середовища. Донецьк: ДонДУ / Prykhodchenko, K. I. (2003). Rivni funktsionuvannia tvorchoho osvithno-vykhovnoho seredovyshcha. [Prykhodchenko K. I. Levels of functioning of creative educational environment.]. Donetsk. DonDU [in Ukrainian].
4. Приходченко, К. І. (2007). Творче освітньо-виховне середовище навчального закладу. Харків: Основа «Триад+» / Prykhodchenko, K. I. (2007). Tvorche osvithno-vykhovne seredovyshche navchalnoho zakladu. [Prykhodchenko K. I. Creative and learning environment of an educational institution.]. Kharkiv. Osнова: «Triad +» [in Ukrainian].